

II

(Akty przygotowawcze)

EUROPEJSKI KOMITET EKONOMICZNO-SPOŁECZNY

416 SESJA PLENARNA W DNIU 6 I 7 KWIETNIA 2005 R.

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie europejskich okręgów przemysłowych oraz nowych sieci wiedzy

(2005/C 255/01)

Dnia 1 lipca 2004 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, działając na podstawie art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, opracować opinię w sprawie *europejskich okręgów przemysłowych i nowych sieci wiedzy*.

Sekcja ds. Jednolitego Rynku, Produkcji i Konsumpcji, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 16 marca 2005 r. Sprawozdawcą był **Antonello PEZZINI**.

Na 416 sesji plenarnej w dniu 6 kwietnia 2005 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny 127 głosami za, przy 3 głosach wstrzymujących się, przyjął następującą opinię:

1. Wstęp

1.1 Okręgi były przedmiotem szerokiej debaty na wszystkich szczeblach i we wszystkich krajach uprzemysłowionych, szczególnie w ciągu ostatnich 15 lat. Zarówno kraje rozwijające się, jak i partnerskie kraje śródziemnomorskie w celu pobudzenia rozwoju własnego sektora gospodarczego starały się naśladować system okręgów przyjęty w wielu krajach europejskich.

1.2 Ponadto, badania przeprowadzone na temat okręgów wykazały ich pozytywny wpływ na politykę zatrudnienia i pozwoliły na wyodrębnienie wielu dobrych praktyk⁽¹⁾ w zakresie „Odpowiedzialności społecznej biznesu” na wiele lat przed opublikowaniem przez Komisję Zielonej księgi⁽²⁾.

1.3 Jednocześnie nowe zjawiska gospodarcze i społeczne, a także nowe sieci oparte na wiedzy zmieniły tradycyjne więzi regionalne, kierując systemy produkcji ku metaokręgom⁽³⁾ i ku potrzebie stworzenia sieci między poszczególnymi obszarami gospodarczymi.

⁽¹⁾ Por. Becchettini, *Okręgi przemysłowe i dynamika społeczna*, 1995

⁽²⁾ COM(2001) 366 końcowy z dnia 18.07.2001

⁽³⁾ Po grecku „meta” oznacza „po”, „który jest poza lub przekracza”. Metaokręg wykracza poza tradycyjny obszar okręgu i następuje po tradycyjnym okręgu.

1.4 Starając się podsumować ten rozległy temat, obecna opinia z inicjatywy własnej porusza następujące zagadnienia:

- Sekcja 2: Definicje i kwestie nierozstrzygnięte
- Sekcja 3: Od okręgów do europejskich metaokręgów opartych na wiedzy
- Sekcja 4: Okręgi w USA i na poziomie międzynarodowym
- Sekcja 5: Obecna sytuacja i istniejące w Unii Europejskiej instrumenty
- Sekcja 6: W kierunku nowego, strategicznego podejścia polityki UE do okręgów opartych na wiedzy
- Sekcja 7: Zalecenia końcowe

1.5 Celem niniejszej opinii z inicjatywy własnej na temat nowych, europejskich sieci inteligentnych⁽⁴⁾ okręgów jest:

- przeprowadzenie analizy istniejących okręgów przemysłowych, technologicznych oraz „metaokręgów”;

⁽⁴⁾ Przez okręgi inteligentne, okręgi nauki, wiedzy oraz okręgi technologiczne rozumiemy nowe okręgi, które w odróżnieniu od okręgów przemysłowych, korzystają w dużej mierze z technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

- ocena warunków skutecznego rozwoju nowych okręgów oraz analiza ich potencjału w kontekście Strategii lizbońskiej, zarówno w obecnej Europie dwudziestu pięciu, jak i w przyszłej Europie dwudziestu ośmiu państw;
- położenie fundamentów pod zintegrowaną politykę europejską w celu promowania nowych, europejskich sieci okręgów i metaokręgów opartych na wiedzy;
- wskazanie instrumentów potrzebnych do wdrożenia tej polityki, oceny istniejących okręgów i zaproponowania możliwych modyfikacji i innowacji;
- stworzenie podstaw do powstania prawdziwej, europejskiej platformy⁽⁷⁾ odniesienia dla nowych, europejskich sieci okręgów opartych na wiedzy, w obrębie Europy dwudziestu pięciu państw,
- przyczynienie się do stworzenia nowych i lepszych miejsc pracy.

1.6 Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny podkreślał przy wielu okazjach zaangażowanie Rady Europejskiej w określenie głównego celu **Strategii lizbońskiej** jako „uczynienia z Europy najbardziej konkurencyjnej i dynamicznej na świecie gospodarki opartej na wiedzy, zdolnej do realizowania zrównoważonego wzrostu gospodarczego z nowymi i lepszymi miejscami pracy oraz większą spójnością społeczną”.

1.6.1 Strategie wzrostu muszą się bardziej niż kiedykolwiek opierać na zdolności do:

- bardziej efektywnej integracji różnych polityk rozwoju;
- zwiększenia patronatu społecznego w celu ulepszenia rozwoju pracy i tym samym ulepszenia dynamiki okręgu;
- wzmocnienia wymiany między badaniami technologicznymi a lokalnym rozwojem przemysłowym;
- osiągnięcia wysokiej masy krytycznej przemysłu, szkolenia i instytucji badawczych, zaawansowanych małych i średnich przedsiębiorstw, wykwalifikowanych zasobów ludzkich, usług finansowych i innych, kapitału wysokiego ryzyka oraz decydentów państwowych i prywatnych;
- przyspieszenia rozwoju systemów produkcji i dystrybucji w stałe sieci europejskie oparte na wiedzy, umiejętności dzielenia się informacjami i know-how, a także na zdolności do ich wchłonięcia, ulepszenia i przekazania innym.

⁽⁷⁾ COM (2002) 714 końcowy z 11 grudnia 2002 r. podaje definicję platform: „Środki do przygotowania rynków do współpracy i opracowania długoterminowych planów strategicznych badań i rozwoju dla konkretnych technologii. Platformy powinny zagwarantować współdziałanie między władzami państwowymi, użytkownikami, prawodawcami, przemysłem, konsumentami i centrami doskonałości. Powstaje zatem wymóg spójności między badaniami naukowymi, mogącymi stworzyć nowe możliwości, a późniejszymi ramami legislacyjnymi, zgodnie z którymi te technologie są rozwijane i wprowadzane na rynek”.

1.7 Po ponad czterech latach od wydania Strategii lizbońskiej, można być zawiedzionym umiarkowanym postępem w kierunku realizacji jej celów i w kierunku pełnego zaangażowania w promowany przez nią proces. Nawet raport w sprawie Strategii lizbońskiej, przygotowany przez Grupę Wysokiego Szczebla, której przewodniczył Wim Kok, zawiera konkluzję, iż „wywołujące rozczarowanie wdrożenie strategii spowodowane było głównie **brakiem zdecydowanego działania politycznego**”, dodając równocześnie, iż „program był zbyt napięty, a koordynacja słaba, wystąpiły też sprzeczne priorytety”⁽⁶⁾.

1.8 Na posiedzeniu Rady Europejskiej w Brukseli w dniach 4 i 5 listopada 2004 r., przewodniczący Komisji Europejskiej podkreślił, iż raport Koka „przynosi realistyczną, lecz niepokojącą ocenę postępów. Dowodzi, iż musimy podjąć teraz działania, by nadrobić stracony czas”⁽⁷⁾. Precyzyjniej rzecz ujmując, podkreślił on potrzebę „ponownego określenia priorytetów, zmierzenia postępów oraz przyjęcia większej odpowiedzialności za ich wprowadzanie w życie”⁽⁸⁾. Komitet także wypowiedział się w tej sprawie w przyjętej ostatnio opinii⁽⁹⁾.

1.9 Zdaniem Komitetu, przy ponownym określaniu priorytetów Strategii lizbońskiej okręgi przemysłowe i ich rozwój powinny być traktowane jako kluczowy element tworzenia nowej wiedzy, przede wszystkim nowych i lepszych miejsc pracy. Obejmie to wykorzystanie istotnych możliwości stworzonych przez sieci zdolne do wielokrotnego generowania wymiany między skodyfikowaną wiedzą badawczą a wiedzą ukrytą⁽¹⁰⁾, rozprzestrzeniającą i zakorzeniającą się w systemach produkcji oraz dystrybucji.

1.10 **Promocja inicjatyw na szczeblu lokalnym oraz zdolność połączenia ich w sieć w celu wsparcia Strategii lizbońskiej** są niezbędne: po pierwsze, aby zachęcić do tworzenia i rozwijania w całej Unii innowacyjnych firm, szczególnie w nowych państwach członkowskich; po drugie zaś, aby zwiększyć szanse nawiązania kontaktu i współpracy tych firm w duchu większej spójności gospodarczej i społecznej.

1.11 Nowy „otwarty okręg technologiczny” pozwala na integrację i łączenie w sieć wszystkich podmiotów działających na określonym obszarze z podmiotami z innych obszarów.

⁽⁶⁾ *Facing the challenge (Stojąc w obliczu wyzwania)*, raport Wima Koka na temat Strategii lizbońskiej, przekazany Komisji 3 listopada 2004 r. oraz Radzie Europejskiej w Brukseli 4 i 5 listopada 2004 r.

⁽⁷⁾ Przemówienie przewodniczącego wyznaczonego przez Komisję do Rady Europejskiej w Brukseli w dn. 4-5 listopada 2004 r.

⁽⁸⁾ Tamże, por. 2.

⁽⁹⁾ Dz.U. C 120 z 20.5.2005, sprawozdawcy: Bruno Vever, Ernst Erik Ehnmark i John Simpson.

⁽¹⁰⁾ R. Nelson i S.G. Winter (1982), *An evolutionary theory of economic change (Ewolucyjna teoria zmiany gospodarczej)*. Wiedza ukryta, w przeciwieństwie do informacji bądź „wiedzy skodyfikowanej”, jest niesformalizowana i może być przekazywana tylko poprzez interakcje międzyludzkie.

1.12 Europejskie sieci otwartych okręgów technologicznych są w praktyce niezbędne dla osiągnięcia następujących celów:

- wyższej jakości pracy, a więc także rozwoju pracowników dzięki powierzeniu im większej odpowiedzialności, większemu zaangażowaniu i nowej dojrzałości kulturowej;
- rozpowszechnienia technologii i know-how oraz przyspieszenia procesu przekształcenia innowacyjnych zastosowań w sukces rynkowy;
- zapewnienia lepszych i lepiej wykwalifikowanych pracowników oraz pobudzenia procesu tworzenia nowych, bardziej zróżnicowanych profili zawodowych;
- promowania większej świadomości ochrony środowiska oraz ochrony lokalnych obszarów, na których działają okręgi oraz określenia środków na promocję zrównoważonego rozwoju w aspekcie społecznym, gospodarczym i ochrony środowiska;
- zwiększenia spójności gospodarczej i społecznej oraz ulepszenia zarządzania na tym obszarze: celem jest skodyfikowanie ogólnie przyjętych zasad oraz języka, a także stworzenie społeczności rozwijającej się w stałym cyklu uczenia się od siebie nawzajem;
- skonsolidowania i rozwinięcia stałych, praktycznych sieci komunikacji i współpracy, łączących firmy, pracowników, wynalazców, społeczności, instytucje państwowe i prywatne, świat finansowy, uniwersytety i inne placówki oświatowe, systemy komercyjne i marketingowe oraz wiele innych podmiotów uczestniczących w rozwoju regionalnym;
- umocnienia wśród ludzi młodych naturalnego poczucia inicjatywy oraz ducha przedsiębiorczości;
- rozwinięcia tkanki przemysłowej i dystrybucyjnej nowej poszerzonej Europy w zharmonizowany i konkurencyjny sposób oraz przyspieszenia jej pełnej integracji z nowym, większym, jednolitym rynkiem.

1.13 W gospodarce światowej o coraz bardziej globalnym charakterze, **rozwój Europy opartej na wiedzy** ma poważne konsekwencje dla porządku krajowego, regionalnego i lokalnego, a także dla równowagi międzynarodowej. Konsekwencje te związane są z szybkim pozyskaniem i zastosowaniem nowych technologii, międzynarodową rekrutacją wykwalifikowanych zasobów ludzkich, a także możliwością decentralizacji organizacji procesu produkcji i dystrybucji, przy jednoczesnym zagwarantowaniu, że pozostanie on spójny i elastyczny oraz zachowa wysokie standardy jakości.

1.14 **Globalizacja** i prawie jednoczesne pojawienie się oraz rozwój **technologii sieciowych** przyniosły, krótko-, średnio- i długofalowe zmiany w gospodarce produkcji, a w szczególności w gospodarkach okręgów.

1.15 Obecne okręgi wykształciły już **otwartość** na nowe rynki oraz wsparły niedawne zmiany polityczne, o czym świadczy coraz częstsze przenoszenie produkcji, do czego zachętę stanowią warunki środowiskowe panujące w niektórych krajach, a także wsparcie w formie coraz szybciej rozwijającej się komputeryzacji.

1.16 Średnio 50 % produkcji okręgów w UE-25 przeznaczonych jest na rynki zagraniczne. Dlatego też okręgi posiadają umiędzynarodowioną strukturę przemysłową, a ich oczekiwania co do sprzedaży wiążą się coraz bardziej z rynkiem międzynarodowym.

1.17 Musi nastąpić przejście od internacjonalizacji do globalizacji:

- oprócz wprowadzenia produktu na rynki zagraniczne, **globalizacja** musi obejmować różne **etapy procesu produkcyjnego**;
- należy **wesprzeć system wyszukiwania informacji** na temat tradycyjnych i nowych rynków, dotyczący potencjalnych partnerów zagranicznych oraz potencjału obszarów leżących poza obecnymi granicami, aby wspomóc politykę przenikania rynku oraz ewentualne spółki;
- należy zróżnicować zakres „zagraniczny”, zarówno w kategoriach lokalizacji produkcji, jak i punktów sprzedaży, tworząc **strategie rozwijania sieci i wspólnej działalności**, aby zaangażować pozostałe obszary działania i ich szczególne cechy charakterystyczne; należy tego dokonać nie tylko z perspektywy gospodarczej, ale przede wszystkim z myślą o źródłach innowacji, badaniach, nowych projektach i pomysłach, mając zawsze na uwadze aspekty przemysłowe, finansowe, organizacyjne i szkoleniowe;
- niezbędne jest **wykorzystanie w największym możliwym stopniu tożsamości kulturowej** poszczególnych obszarów, aby w pełni wykorzystać ich integrację i włączenie do sieci europejskiej;
- aby sprostać nowym wyzwaniom konkurencyjności sprawą zasadniczą staje się rozwój stałego szkolenia i zdobywanie nowych umiejętności zawodowych ⁽¹⁾.

1.18 Poszerzenie granic geograficznych, powodowane korzyściami gospodarczymi i umożliwione wsparciem technologicznym, rozluźniło więzy bliskości terytorialnej, które niegdyś definiowały okręgi przemysłowe i stanowiły podstawę ich siły. Doprowadziło to do pojawienia się wiodących przedsiębiorstw, których ramy odniesienia w kategoriach rynków sprzedaży i dostaw odeszły od podstaw terytorialnych na rzecz podstaw wirtualnych opartych głównie o strategie korzyści gospodarczych.

⁽¹⁾ Patrz COM(2004) 474 końcowy z 14.07.2004 i Opinia CESE 139/2005 z 10.02.2005, sprawozdawca: Christoforos Koryfidis

1.19 W chwili obecnej na europejskie **okręgi przemysłowe** zwraca się szczególną uwagę, gdyż przechodzą one bardzo delikatną fazę. Rozwiązać muszą one **dwa rodzaje problemów**:

- otwarcie i konkurencja ze strony nowych rynków (wśród których największe zagrożenie stanowią kraje azjatyckie);
- potrzeba reorganizacji oraz odnowienia stosunków między przedsiębiorstwami, także poprzez wprowadzenie nowych technologii oraz nowej ukrytej wiedzy lub skodyfikowanej wiedzy.

1.20 Nowa konfiguracja modeli konkurencyjnych na rynku globalnym narzuca poważne zmiany. Nowe, zintegrowane platformy i sieci zajmować się muszą zagadnieniami związanymi z badaniami i innowacjami, projektowaniem nowych produktów i procesów produkcyjnych, zarządzaniem nowymi, lepiej wykwalifikowanymi zasobami ludzkimi, nowymi materiałami, promocją, marketingiem, finansowaniem, kredytowaniem, logistyką oraz zarządzaniem obsługą rynku i klienta.

1.21 Na **szczeblu międzynarodowym**, zjawisko okręgów i klastrów przemysłowych jest najbardziej charakterystyczne dla **Ameryki Północnej**, gdzie ich liczba od wybrzeża Oceanu Spokojnego do Oceanu Atlantyckiego uległa z wielokrotnieniu, wśród nich są na przykład: Dolina Krzemowa, klastr przemysłowy San Diego oraz Trasa nr 128. Jakkolwiek różne pod względem poziomu rozwoju przemysłowego, okręgi takie istnieją również w **Ameryce Łacińskiej**: w Meksyku (klastr Guadalajara), w Brazylii (Dolina Sinos) i w Urugwaju (klastr Meat). W przypadku **Azji** znaczące przykłady odnaleźć można w Indiach (klastr Agra, klastr Tiruppur oraz klastr Ludhiana), w Pakistanie (klastr Sialkot), w Korei Południowej (klastr Consumer Microelectronics Assembly) oraz Indonezji (klastr Central Java). Zjawisko okręgów pojawiło się nawet w **Afryce**, pewna ich liczba znajduje się nawet w krajach obszaru Afryki subsaharyjskiej.

1.22 W **Europie**, poza licznymi przykładami we Włoszech, najważniejsze znaleźć można we Francji, gdzie w związku z tym w 1998 r. powstał Francuski Klub Okręgów Przemysłowych oraz w Niemczech, gdzie istnieje ponad 50 „Raumordnungsregionen”, a w Badenii-Wirtembergii powstała bardzo ważna inicjatywa. Brytyjskie przykłady są również bardzo ważne (w szczególności klastr Cambridge High-Tech, klastr Motor Sport w Birmingham oraz klastry w Szkocji i pozostałych regionach). Pewne pozytywne przykłady pojawiły się także w krajach skandynawskich, gdzie wielką wagę przykładają się do nauki jako kamienia milowego rozwoju, do czego przyczynia się bliskość. W nowych państwach członkowskich

znaczące przykłady znaleźć można w regionach takich krajów, jak np. Czechy, Węgry, Polska, Słowenia, Malta i kraje bałtyckie.

2. Definicje i zagadnienia nierozstrzygnięte

2.1 Ujęcie w **pojedynczej definicji** tak zróżnicowanego, dynamicznego i różnorodnego w skali światowej zjawiska, jak zjawisko okręgów sprawia trudności.

2.2 Ogólnie rzecz biorąc okręgi przemysłowe można zdefiniować jako lokalne, **jednolite systemy produkcyjne, charakteryzujące się silną koncentracją przedsiębiorstw przemysłowych, głównie małych i średnich rozmiarów, o wysokim poziomie specjalizacji produkcyjnej.**

2.3 Raport końcowy grupy ekspertów ds. Klastrów i Sieci Przedsiębiorstw w ramach DG ds. Przedsiębiorczości Komisji Europejskiej ⁽¹²⁾, definiuje **okręgi** jako:

„Grupy niezależnych przedsiębiorstw instytucji powiązanych, które:

- **współpracują i konkurują ze sobą,**
- **koncentrują się w jednym lub kilku regionach, choć klastr może mieć zasięg globalny,**
- **specjalizują się w konkretnej dziedzinie, łączą je wspólne technologie i umiejętności,**
- **są tradycyjne bądź oparte na nauce,**
- **klastry mogą być zinstytucjonalizowane (posiadają odpowiedniego dyrektora klastru) lub niezinstytucjonalizowane,**
- **klastr ma pozytywny wpływ na: innowacyjność i konkurencyjność; rozwijanie umiejętności i informacje; rozwój i długofalową dynamikę działalności gospodarczej”.**

2.3.1 W ostatnich dziesięcioleciach okręgi, które na początku swego istnienia stanowiły zachętę do tworzenia i rozwoju działalności produkcyjnej w sektorze przemysłowym i usługowym na obszarach o specyficznej charakterystyce gospodarczej, **w dużym stopniu rozwijały się samodzielnie**, koncentrując swoje działania na konkretnych sektorach, w których zdobyły i rozwinęły bardzo znaczącą przewagę konkurencyjną. Potrzeba osiągnięcia jeszcze wyższych standardów jakości i bezpieczeństwa skłoniła przedsiębiorstwa okręgów do skoncentrowania się na coraz bardziej specjalistycznych niszach rynkowych, o czym świadczy bardzo wysoka jakość ich produktów.

2.4 **Okręgi** to nie tylko grupy przedsiębiorstw wyspecjalizowanych i położonych na określonym obszarze, są to **grupy przedsiębiorstw działających według zasad zespołowych**. Każda grupa współpracuje nad projektami i razem konkuruje, podczas gdy obszar lokalny, daleki od pełnienia roli tła, na którym przedsiębiorstwa działają i prowadzą produkcję, jest jednostką promującą integrację społeczną i gospodarczą, a także integrację pod względem cyklu produkcyjnego. Ścisłej rzecz ujmując, obszar lokalny stanowi skarbiec tradycji produkcyjnych i wiedzy praktycznej.

⁽¹²⁾ Por. Raport końcowy grupy ekspertów ds. klastrów i sieci przedsiębiorstw, str. 9 – Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Przedsiębiorczości, projekt mapy 2002.

2.5 **Przyśpieszenie** przekazywania informacji oraz możliwość eksploracji całej gamy dostaw w krótkim okresie czasu, zarówno ułatwiły pracę przedsiębiorstw, jak i zmusiły je do adaptacji. **Równowaga wewnątrz okręgów uległa zmianie.** Pojawienie się i konsolidacja **nowych modeli** technologicznych objęły cały łańcuch produkcyjny, mając wpływ na profile zawodowe, organizację pracy, rozwój pracowników oraz obszary wzrostu.

2.6 Coraz częściej okręgi są powiązane i zintegrowane z **wyspecjalizowanymi centrami usług, szkołami zawodowymi, uniwersytetami, parkami technologicznymi i ośrodkami badawczymi** na obszarze lokalnym. Jakość dostarczonego produktu, kluczowy czynnik przetrwania przedsiębiorstw okręgu, opiera się głównie na ich zdolności połączenia istniejących tradycji produkcyjnych z zapotrzebowaniem na innowację i specjalizację, wyrażanym lub postrzeganym przez rynek.

2.7 Coraz częściej też **internacjonalizacja produkcji** wymaga, aby przedsiębiorstwa inwestowały w sieć ponadnarodową. Kiedy sieć, w ramach której zamierzają budować przewagę konkurencyjną wykracza poza sferę lokalną, małe i średnie przedsiębiorstwa oraz przedsiębiorstwa wielonarodowe muszą mieć możliwość wsparcia się odpowiednim zapleczem technologicznym, aby były one zdolne gromadzić i przetwarzać wiedzę oraz polegać na odpowiedzialnych i posiadających motywację pracownikach.

2.8 **Zwiększona integracja rynkowa** wpływa niekorzystnie na przedsiębiorstwa przyzwyczajone do działania na rynkach ograniczonych, natomiast innym, szczególnie bardziej dynamicznym małym i średnim przedsiębiorstwom, daje ogromne szanse na nowe rynki zbytu. **Poważne zmiany technologiczne** nie zawsze działają na korzyść większych firm. Często **gospodarka sieciowa** neutralizuje czynniki takie, jak rozpowszechnienie geograficzne lub dostępność niezależnej sieci dystrybucji, tym samym likwidując niektóre z tradycyjnie słabych stron małych i średnich przedsiębiorstw. Muszą jednak być one w stanie w pełni wykorzystać, przy wsparciu ze strony ośrodków świadczących pomoc i usługi, szanse stworzone przez postęp technologiczny.

2.9 Internet częściowo przewyciężył ograniczenia geograficzne. Łączy komputerowe **zapewniają spełnienie tak podstawowych potrzeb, jak szybka wymiana informacji czy możliwości monitoringu**, które zwykły zależeć od skrócenia czasu podróży.

2.10 Choć istnieje o wiele więcej możliwości, a wybór działań jest o wiele szerszy niż wcześniej, Internet nadal nie może konkurować z kontaktem bezpośrednim. Kontakty osobiste, oparte na wiedzy i doświadczeniu, są nadal niezastąpione. Choć Internet częściowo zlikwidował odległości geograficzne i zmienił strukturę okręgów, pobudzając okręgi do rozszerzenia współpracy z **podmiotami spoza ich lokalnych (a często krajowych) granic, związek oparty na zaufaniu** między zainteresowanymi stronami jest nadal niezbędny.

3. Od okręgów do europejskich metaokręgów opartych na wiedzy

3.1 Tradycyjne okręgi przemysłowe są w coraz większym stopniu łączone, a w pewnych wypadkach przekształcane, w **metaokręgi**. W przeciwieństwie do klasycznych okręgów, metaokręgi zdefiniować można jako **zintegrowane platformy przemysłowe, w obrębie których podmioty sektora technologicznego poszerzają swą działalność na nowe ośrodki przetwarzania wiedzy oraz nauk stosowanych, a w celu rozwinięcia systemów produkcji i dystrybucji koncentrujących się na wspólnych wartościach i strategiach, skupiają swą uwagę poza najbliższym otoczeniem.**

3.2 **Metaokręgi** umożliwiają wykonywanie różnych etapów działalności w geograficznie odległych miejscach, wybranych w oparciu o czynniki ekonomiczne i lokalne możliwości, zachowując jednocześnie poziom produktywności oraz, szczególnie w przypadku produkcji, gwarantując jakość przy pomocy „**nauki poprzez interakcję**”, która umożliwia przejście od reaktywności do proaktywności.

3.3 W miarę postępowania przemiany w metaokręg, okręg musi coraz częściej działać jako laboratorium wiedzy. Polityka niezbędna do wsparcia **zmiany pozycji okręgu wewnątrz globalnego systemu**, musi być prowadzona przez instytucje publiczne, w szczególności przez władze lokalne i regionalne, a przede wszystkim przez przedsiębiorstwa, i musi dotyczyć zasobów ludzkich oraz stopnia innowacji w procesie, który zapewni zaangażowanie kadry kierowniczej organów publicznych i podmiotów prywatnych.

3.4 Metaokręgi ulepszają sieć małych, średnich i dużych przedsiębiorstw, które wzajemnie na siebie oddziałują i zacieśniają współpracę oraz związki gospodarcze z najbardziej zaawansowanymi ośrodkami badań naukowych i technologicznych. Siłami napędowymi są:

- podmioty wiodące, tzn. podmioty zdolne nadawać kierunek rozwojowi sektora;
- inwestycje mające na celu uzyskanie wysokich standardów technologicznych;
- współpraca między przedsiębiorstwami i między przedsiębiorstwami a systemem badawczym;
- motywowanie i szkolenie pracowników na wszystkich poziomach.

3.5 Głównie cztery czynniki pomagają w identyfikacji metaokręgu:

- **wielosektorowość**: podejście oparte na łańcuchu obejmujące całą działalność usługową, obszar badań oraz działania rozwojowe;

- **położenie:** pojęcie bliskości geograficznej zastąpione jest pojęciem sieci powiązań i maksymalnym wykorzystaniem różnorodnych tożsamości kulturowych partnerów;
- **znaczenie:** sektory reprezentowane w metaokręgach są istotne dla gospodarki i cechują się znaczną liczbą ośrodków produkcji wiedzy;
- **kierownictwo:** w środowisku silnie nacechowanym obecnością małych i średnich przedsiębiorstw występują przedsiębiorstwa wiodące, zdolne nadawać kierunek rozwojowi metaokręgu.

3.6 Proces zrozumienia zjawiska pod kątem planowania **wsparcia dla metaokręgów** jest niewątpliwie skomplikowany i wieloaspektowy, także ze względu na to, iż celem jest wybranie na drodze eksperymentów produkcyjnych obszarów doskonałości, o silnych istniejących lub potencjalnych związkach ze światem badawczym, produkcją i innowacjami, o czym już wspomniano w odniesieniu do definicji metaokręgów. Zrozumienie tych zjawisk jest jednak trudne, ponieważ badania empiryczne tego zagadnienia są nieliczne, a dokumentacja statystyczna niewielka.

3.7 Proces planowania musi obejmować wszystkie elementy niezbędne do ulepszenia analizy **właściwości metaokręgów:**

- identyfikacja i określenie ilości **tradycyjnych podmiotów:** przedsiębiorstw działających w wyspecjalizowanych sektorach produkcji, wytwarzających surowce i półprodukty, obrabiarki lub usługi produkcyjne; składników sektora; wskazanie wiodących specjalizacji każdego sektora; modeli transferu technologii między przedsiębiorstwami;
- identyfikacja i określenie ilości **nowych podmiotów systemu:** uniwersytetów; ośrodków badań naukowych; usług technologicznych dla przedsiębiorstw; komunikacji i marketingu; identyfikacja podmiotów wiodących; stosunków i interakcji z łańcuchem produkcyjnym; modeli transferu technologii oraz współpracy;
- **analiza porównawcza na szczeblu krajowym i międzynarodowym,** aby: wskazać zbliżone systemy produkcji; ocenić w odpowiednim kontekście makrodynamikę; ocenić strategię rozwoju wdrożone przez władze w konkretnym kontekście, a także ocenić systemy stosunków państwowo-prywatnych oraz związków na linii uniwersytety-ośrodki badawcze-przedsiębiorstwa;
- ocena **konkurencyjności sektorów metaokręgów i potencjału systemu;** przeprowadzenie analiz SWOT metaokręgów, ze szczególną uwagą na słabe strony i zagrożenia;

- identyfikacja **wytycznych do działań interwencyjnych:** polityka i działania dotyczące badań, inwestycji, internacjonalizacji i konkurencyjności rynków zagranicznych;
- ustalenie stopnia szkolenia i objęcia nim pracowników zatrudnionych w okręgach na różnych poziomach.

3.8 Przejście do systemu zarządzanego wiedzą stwarza poważne **problemy z zarządzaniem:**

- przekształcenie okręgu w rodzaj otwartej sieci, lub lokalnej sieci włączonej w globalne sieci produkcji, dystrybucji i wykorzystania wiedzy, wymaga od przedsiębiorstw okręgowych odejścia od starego systemu **podziału pracy w oparciu o produkcję**, który w ich przypadku się sprawdził, na rzecz **systemu opartego na wiedzy, obejmującego wszystkich pracowników oraz kadry kierownicze sektora publicznego i prywatnego na wszystkich szczeblach.** Podczas, gdy pierwszy z nich skupia się na zdolności zarządzania praktycznymi działaniami produkcyjnymi, podstawowym zasobem drugiego jest **zdolność zarządzania globalnym przepływem informacji**, celem czego jest komunikacja z wykorzystaniem języka naukowego lub technologicznego, a także **zarządzanie kompleksowymi modelami organizacyjnymi**, w obliczu konieczności reinwestowania przez okręg w **kształcenie zawodowe oraz w wiedzę ustrukturyzowaną;**
- główne procesy interakcji to **więzy między przedsiębiorcami danego okręgu oraz pomiędzy przedsiębiorcami a pracownikami oparte na współpracy i zaufaniu**, pluralistyczna organizacja procesu produkcji oraz współpraca między przedsiębiorstwami oraz między przedsiębiorstwami a samorządami terytorialnymi. Kluczowym elementem jest wartość pojęcia **kapitału społecznego w obrębie systemu okręgu**⁽¹³⁾, a także sposób, w jaki kierunki polityki reagują na stopniowe rozproszenie tego kapitału oraz degenerację dynamicznego systemu lokalnych interakcji;
- okręg obejmuje szeroką gamę ambicji, frustracji, konkurencji, naśladownictwa i współpracy, charakteryzującą całą **wspólnotę.** Jest on ukształtowany w taki sposób, by karać niekorzystne praktyki, a nagradzać poprzez udzielenie **oficjalnej aprobaty** te, które przyczyniają się do rozwoju okręgu.

3.9 **Nowe struktury usług, działające jako więź poznawcza pomiędzy kontekstem lokalnym a sieciami globalnymi** wydają się wreszcie nabierać znaczenia. Powstają nowe agencje, dostosowane do potrzeb przedsiębiorstw lokalnych i oryginalnych mechanizmów konkurencji oraz współpracy, stworzone w taki sposób, by ułatwiać rozwój kontekstu produkcyjnego.

⁽¹³⁾ Badania ankietowe pracowników zatrudnionych w okręgach wskazują na silne poczucie uczestnictwa i motywację pracowników widoczne nawet na najniższych poziomach (Region Lombardii, preambuła do ustawy o metaokręgach, 2004).

4. Okręgi w USA i okręgi na poziomie międzynarodowym

4.1 Jeśli chodzi o doświadczenia północnoamerykańskie, według niektórych szacunków już w połowie lat 90-tych w USA istniało około 380 okręgów/klastrów, działających w różnych sektorach produkcji i usług, i obejmujących 67 % ludności czynnej zawodowo oraz 61 % produkcji USA⁽¹⁴⁾. Wiele takich sektorów zrodziło się z kryzysu produkcji regionalnej, jak w przypadku kalifornijskich klastrów San Diego powstałych w wyniku restrukturyzacji sektora obronnego. Skorzystały one z istotnej roli, którą władze stanowe i lokalne odegrały w zainicjowaniu procesu, od tamtego czasu przejętego również przez sektor prywatny. Dla przykładu, w Arizonie komisja rządowa zainicjowała wśród lokalnych uniwersytetów akcję mającą na celu identyfikację okręgów lokalnych, grupując główne podmioty sektora prywatnego i tym samym promując stworzenie organizacji regionalnych w celu dokonania oceny i skonfrontowania się z trudnościami oraz możliwościami poszczególnych okręgów. Podobne inicjatywy podjęto w innych stanach amerykańskich, takich jak Nowy Jork, Minnesota, Oklahoma i Oregon.

4.2 W Kanadzie rząd federalny za kluczowy aspekt swej „strategii innowacji” uznał stworzenie i rozwój opartych na wiedzy, uznanych na całym świecie okręgów przemysłowych. Główne agencje rządowe udzielające subwencji zidentyfikowały inwestycje naukowe dokonane w 27 regionach i miastach całego kraju. W ramach kanadyjskiej strategii innowacji, jednym z głównych celów jest stworzenie do 2010 r. co najmniej 10 uznanych na całym świecie „klastrów technologicznych”. W Kanadzie niejednokrotnie duży instytut badawczy, często uniwersytet, znajduje się w centrum okręgu przemysłowego⁽¹⁵⁾.

4.3 W Azji i Ameryce Łacińskiej przykłady są bardzo zróżnicowane. Zarówno w Indiach jak i w Chinach istnieją okręgi. W Pakistanie presja wywołana przez nowe dążenie do konkurencji spowodowane liberalizacją rynku i globalizacją, uwydatniła tendencję do współpracy z konsorcjami przemysłowymi oraz do korzystania z ich usług w celu sprostania światowym standardom zapewnienia jakości. W Brazylii i Meksyku okręgi zmuszone były stawić czoła międzynarodowej konkurencji cenowej z powodu inwazji Chin na rynku północnoamerykańskim. Konkurencja ta doprowadziła do większej integracji pionowej z jednej strony, z drugiej zaś do większego zróżnicowania okręgów.

4.4 W Nowej Zelandii władze lokalne podjęły różne inicjatywy, aby promować okręgi przemysłowe. Jednocześnie w Australii pojawiło się wiele inicjatyw oddolnych, jak inicjatywy władz lokalnych w Adelajdzie, Cairns i Hunter Valley, dzięki

⁽¹⁴⁾ Por. OECD *Promocja Przedsiębiorczości oraz Innowacyjnych MŚP w Gospodarce Globalnej 2004* – Druga Konferencja Ministerialna OECD nt. MŚP, Istambuł 3-5 czerwca 2004 r.

⁽¹⁵⁾ Por. Kanadyjska Fundacja Innowacji, J. Adam: *Finansowanie badań: klucz do klastrów*, 2003.

którym dokonano identyfikacji grup przedsiębiorstw, rozwinęto między nimi dynamikę związaną w ich potrzebami, a w pewnych przypadkach zabezpieczono również dotacje rządowe na badania, usługi konsultingowe i sekretarskie.

5. Obecna sytuacja i instrumenty w Unii Europejskiej

5.1 W wielu częściach Europy polityka przemysłowa, do niedawna nakierowana na politykę i inicjatywy sektorowe, zaczęła się również skupiać na obszarach lokalnych w celu utrzymania warunków, które przyczyniły się do sukcesu **marek „Wyprodukowano w ...”** na całym świecie. Często jednak lokalne systemy produkcji napotykały na trudności ze znalezieniem właściwych odpowiedzi z punktu widzenia organizacji i zarządzania. W konsekwencji pojawiły się nowe rodzaje pomocy, nie skierowane już do poszczególnych przedsiębiorstw, ale skoncentrowane na całym systemie lokalnym.

5.2 **Władze lokalne, wraz z uniwersytetami, instytutami badawczymi, stowarzyszeniami biznesu i instytucjami kredytowymi**, zaangażowane są w zapewnianie środków, których celem jest rozpowszechnianie innowacji, promocja jakości, pobudzanie sprzedaży produktów lokalnych, a także generowanie projektów systemowych dzięki inicjatywom ukierunkowanym na kontakty gospodarcze.

5.3 Okręgi przemysłowe zostały już **prawnie uznane w różnych krajach europejskich** (na przykład we Włoszech na mocy ustawy 317/1991) i ogólnie postrzegane jako prawdziwy sukces gospodarczy tych państw. Dotyczy to w szczególności Włoch. Pomimo tego faktu dokładne sprecyzowanie ich położenia przysparza trudności, zaś oficjalne dane na temat ich liczby lub sektorów specjalizacji nie sumują się.

5.4 Inicjatywy mające promować okręgi podejmowano na szczeblu regionalnym we Włoszech (w Piemontcie, Lombardii, Wenecji, Emilia Romagna i Toskanii), w Hiszpanii (w Katalonii i Walencji), oraz w Niemczech (np. inicjatywy BioRegio, Exist i InnoRegio). We Francji, DATAR⁽¹⁶⁾, międzyresortowy departament podlegający bezpośrednio premierowi, sformułował konkretną politykę wspierającą rozwój lokalnych systemów produkcyjnych (SPL), będących częścią Francuskiego Klubu Okręgów Przemysłowych. W Szkocji, Walii i Irlandii Północnej istnieje wiele przykładów okręgów.

5.5 Państwa skandynawskie również wykształciły własne podejście do polityki wobec okręgów. W Danii metoda okręgów miała poważny wpływ na politykę gospodarczą kraju, zaś w Finlandii promocja okręgów miała wpływ nie tylko na politykę gospodarczą, ale i na badania naukowe, technologiczne i kształcenie.

⁽¹⁶⁾ DATAR: Délégation à l'aménagement du territoire et à l'action régionale.

5.6 W nowych państwach członkowskich zainicjowano od 2000-2001 r. różne programy rozwoju okręgów. W Czechach powstał program „współpracy”. Węgry zainicjowały program NFT GVOP, który przewiduje rozwój parków przemysłowych⁽¹⁷⁾, wywodzących się z NGO⁽¹⁸⁾ pod nazwą Stowarzyszenie Parków Przemysłowych na Węgrzech. Obecnie Węgry dysponują 165 parkami przemysłowymi, których udział w zatrudnieniu w przemyśle wynosi 18 % a w wywozie towarów przemysłowych 28 %. W okresie 1997-2003 Węgry zainwestowały w parki przemysłowe sumę 46 mln 182 tys. euro⁽¹⁹⁾. W Zachodnim Kraju Zadunajskim został zainicjowany program PGK⁽²⁰⁾, zaś w Polsce program klastrów przemysłowych/sieci MŚP. W 2000 r. Słowenia wprowadziła trzyletni program rozwoju okręgów, obejmujący ponad 500 przedsiębiorstw i 50 instytucji. W państwach nadbałtyckich aktualnie prowadzonych jest ponad 130 projektów pilotażowych i próbnych. Maltańskie samorządy lokalne wdrożyły strategię wspierającą kluczowe okręgi w sektorach takich, jak zdrowotny, oceanograficzny, technologii informacyjnej, lotnictwa i usług. Także kraje kandydujące mogą poszczycić się znaczącymi przykładami, jak na przykład region Timisoara w Rumunii. W Bułgarii w ramach programu Phare „Budowanie zdolności instytucjonalnych na rzecz przyspieszonego wzrostu sektora MŚP w Bułgarii” określono w 2001 r. pięć potencjalnych okręgów. Z myślą o ich dalszym rozwoju ministerstwo gospodarki podjęło decyzję o utworzeniu specjalnej krajowej agencji zarządzającej ich rozwojem.

5.7 W Holandii metodę okręgów włączono bezpośrednio do polityki i programów rządowych, natomiast w Austrii wdrożono konkretne linie postępowania mające umocnić więzy między instytucjami badawczymi a sektorem prywatnym, ograniczając przeszkody prawne i administracyjne, promując określone okręgi oraz tworząc ośrodki kompetencji.

5.8 Polityka promocji okręgów wymaga systematycznego i zintegrowanego podejścia, uwzględniającego związki między przedsiębiorstwami, sektorami przemysłu, a także między przedsiębiorstwami, instytucjami i samorządami lokalnymi. Stosując takie podejście, **sektor prywatny powinien stanowić siłę napędową inicjatyw, natomiast sektor państwowy powinien działać jako element ułatwiający i katalizujący.**

5.9 „System okręgów” leży u podstaw różnorodnych form **poziomej integracji przedsiębiorstw**, począwszy od więzi między przedsiębiorstwami głównymi i pomocniczymi, a skończywszy na outsourcingu w ramach sektora. Integracja ta wytacza ścieżki dla utrzymania **wysokiego stopnia elastyczności**, a także zabezpieczenia, dzięki zintegrowanej produkcji, gospodarek o skali typowej dla dużych przedsiębiorstw. Dzieląc na mniejsze części różne etapy przetwarzania, region jest w stanie samodzielnie przeprowadzić wszystkie etapy łańcucha produkcyjnego w obrębie sektora swojej działalności. Kosztami

⁽¹⁷⁾ Minimalna powierzchnia parku wynosi 25 tys. metrów kwadratowych. Infrastrukturą i działalnością gospodarczą parku zarządza spółka. W projekcie uczestniczy zarówno sektor publiczny jak i prywatny, niestety bez udziału banków i instytucji finansowych.

⁽¹⁸⁾ NGO – organizacja pozarządowa

⁽¹⁹⁾ Źródło: Janos Toth, członek EKES.

⁽²⁰⁾ PGK: Pannon Gazdasági Kezdeményezés

produkcji można tym samym zarządzać w sposób elastyczny zaś do wymagań rynkowych można się łatwiej dostosować.

5.10 Sukces produktów regionalnych na rynkach międzynarodowych jest także wynikiem ich ogromnej **zdolności innowacyjnej i stałych badań nad ich ulepszeniem**. Zachęcają do tego konkurencja między przedsiębiorstwami każdego z okręgów oraz **interakcja z lokalnymi uczelniami i/lub instytucjami akademickimi**. W wyniku tego współdziałania, nawet sektory zwykle uznawane za mniej rozwinięte z technologicznego punktu widzenia, jak przemysł tekstylny i odzieżowy, stały się bardziej konkurencyjne na rynku międzynarodowym.

5.11 Do chwili obecnej przy określaniu **wskaźników** występowania okręgu brano pod uwagę m.in. takie czynniki jak: liczba przedsiębiorstw, specjalizacja sektorowa oraz udział procentowy pracowników w sektorze produkcyjnym. Była to zatem kwestia wartości liczbowych, zgodnie z przesłanką stosowania obiektywnych danych. Jednak takie czynniki jak profil gospodarczy, innowacja produktowa, ogólna strategia przedsiębiorstw oraz, co najważniejsze, element „sieci” powinny być również brane pod uwagę. Ostatni czynnik jest kluczowy zarówno dla określenia pochodzenia struktury okręgu, jak i wskazania przyszłych mocnych stron metaokręgów, przy jednoczesnym dążeniu do zacieśnienia więzi między gospodarką a nauką.

5.12 Na poziomie UE, różnorodne inicjatywy mogą przyczynić się do rozwoju europejskich okręgów technologicznych. Tym niemniej, wciąż **jeszcze nie powstała w pełni zintegrowana polityka** promująca rozwój innowacyjnych sieci okręgów, zgodnie z ponownym wprowadzeniem Strategii lizbońskiej wymaganym przez Radę Europejską na posiedzeniu z 4-5 listopada 2004 r. i zgodnie z zaangażowaniem w jak najszybsze włączenie MŚP w starych i nowych państwach członkowskich do poszerzonego, jednolitego rynku.

5.13 UE-15 miała do dyspozycji **szereg instrumentów wspólnotowych**, które można było wykorzystać do promowania rozwoju i tworzenia opartych na wiedzy sieci okręgów. Instrumenty te należą głównie do takich kategorii, jak: polityka regionalna, polityka badań i rozwoju, polityka gospodarcza i polityka innowacji, polityka społeczeństwa informacyjnego i polityka kształcenia.

5.13.1 **Polityka regionalna** — Dzięki pokaźnym kredytom, polityka badań i innowacji Funduszy Strukturalnych w dużym stopniu pobudziła rozwój regionalny poprzez innowacyjne działania wynikające z art. 10 ERDF, program RIS (Regionalne Strategie Innowacji) oraz takie inicjatywy wspólnotowe, jak Interreg III–C. Natomiast Europejski Fundusz Inwestycyjny oraz Europejski Bank Inwestycyjny proponują „Inicjatywę Rozwoju” jako sposób tworzenia innowacyjnych sieci przez MŚP.

5.13.2 **Europejska polityka badań i rozwoju** — Szósty Program Ramowy badań i rozwoju 2002–2006 stanowi ważne źródło potencjalnej pomocy dla okręgów opartych na wiedzy, szczególnie w zakresie:

- nowych instrumentów, zintegrowanych projektów i sieci doskonałości, tworzonych z myślą o osiągnięciu celów określonych w horyzontalnym priorytecie tematycznym MŚP;
- „badań i innowacji”;
- stypendiów im. Marii Curie dla przedsiębiorstw objętych drugim programem szczegółowym;
- schematu koordynacji ERA-NET;
- działań naukowych i zarządzania dla przewidywań technologicznych.

5.13.3 Plan działania „Więcej badań dla Europy: w stronę 3 % PKB” przewiduje szereg nowych działań na szczeblu krajowym/europejskim. Co więcej, możliwe będzie stworzenie inicjatyw wspierania europejskich okręgów opartych na wiedzy poprzez usługi wywodzące się z programu nawigacji radiowej i satelitarnej Galileo.

Jak jednak podkreślono w ostatnich raportach, w tym zwłaszcza w raporcie na temat zaangażowania małej przedsiębiorczości w realizowanym programie, udział małych przedsiębiorstw może być utrudniony, zwłaszcza gdy chodzi o nowe państwa członkowskie⁽²¹⁾.

5.13.4 **Polityka przedsiębiorczości** — pod uwagę należy wziąć następujące czynniki w odniesieniu do polityki przedsiębiorczości i innowacji:

- program innowacji i MŚP;
- program RITTS (Regionalne Strategie Innowacji i Transferu Technologii);
- projekty TRIP (Transregionalne Projekty Innowacji);
- działanie pilotażowe PAXIS w celu stworzenia i rozwoju sieci przedsiębiorstw innowacyjnych, a także pozostałe prowadzone obecnie działania pilotażowe, wspierające rozwój sektorowych sieci okręgów przemysłowych;
- Sieć Ośrodków Euro Info.

5.13.5 Wśród ciekawych inicjatyw Dyrekcji Generalnej ds. Przedsiębiorczości znajdują się inicjatywy rozwoju sieci okręgów oraz przedsięwzięcia w ramach programu IDABC wspierające przedsiębiorstwa i sieci przedsiębiorstw. Inicjatywy

⁽²¹⁾ Patrz komunikat prasowy Cordis, UE zamierza zwiększyć udział MŚP w szóstym Programie Ramowym (14 stycznia 2005 r.) oraz Komisja Europejska, pięcioletnia ocena badań i rozwoju w obszarze IST (technologie społeczeństwa informacyjnego) (17 stycznia 2005 r.)

mające na celu współpracę okręgów przemysłowych nad certyfikacją EMS-EMAS (Eko-Zarządzania i Audytu), finansowane na szczeblu regionalnym, są szczególnie godne uwagi w kontekście wspólnych działań związanych ze zrównoważonym rozwojem, kierowanych przez DG ds. Ochrony Środowiska.

5.13.6 **Polityka społeczeństwa informacyjnego** — w ramach programu eEurope 2005, a dokładniej w ramach inicjatyw eGovernment, eBusiness, eCommerce, eProcurement, sieci szerokopasmowego dostępu do internetu, eInclusion, oraz Go digital, istnieje ogromny potencjał dla projektów mających wspierać sieci okręgów.

5.13.7 **Polityka kształcenia i szkolenia** — różne działania przewidziane w ramach programów Sokrates i Leonardo wykorzystywać można do promocji szkolenia dla sieci opartych na wiedzy, można również zaplanować inicjatywy w ramach programów e-Learning i eEurope 2005.

6. W kierunku nowego, strategicznego podejścia polityki UE do okręgów opartych na wiedzy

6.1 Na wiosennym szczycie Rady Europejskiej w 2004 r. podkreślono, iż: „działania podjęte na szczeblu europejskim stanowią jedynie część sposobu skierowania Strategii lizbońskiej na właściwe tory; liczne reformy i inwestycje, będące obowiązkiem państw członkowskich, jeszcze nie zostały zrealizowane”⁽²²⁾. Stanowisko to potwierdzono na szczycie Rady Europejskiej 4 i 5 listopada 2004 r., na którym Wim Kok przedłożył swój raport⁽²³⁾.

6.2 Najważniejsze wyzwania dotyczą trzech kluczowych, strategicznych obszarów wzrostu:

6.2.1 Rozwój transgranicznych sieci inteligentnych: należy go realizować przy pomocy, na przykład, Wspólnotowej Inicjatywy dla Wzrostu, i poprzez nadanie pierwszeństwa inwestycjom w badania, innowacje i kształcenie ustawiczne. Kolejnym ważnym elementem jest identyfikacja nowych profili zawodowych i rozwój umiejętności w ich ramach oraz przyśpieszenie wykorzystania instrumentów współpracy sieciowej zgodnie z szóstym programem ramowym.

6.2.2 Wsparcie konkurencyjności przedsiębiorstw na rynku globalnym a równowaga środowiskowa: częściowo obejmie to rozwój komunikacji szerokopasmowej i sieci o dużej prędkości, niezbędnych dla badań i innowacji (GEANT), a także wykorzystanie pilotażowych zastosowań programu Galileo i rozwój inicjatyw w ramach programu eEurope 2005.

⁽²²⁾ Raport Komisji na wiosennym szczycie Rady Europejskiej *Wdrażanie reform z Lizbony dla rozszerzonej Unii* - COM(2004) 29 końcowy z dn. 20.02.2004.

⁽²³⁾ Patrz przypis 2.

6.2.3 Budowanie „polityki sąsiedztwa”⁽²⁴⁾ w poszerzonej Europie: celem powinno być stworzenie lepiej zakorzenionego i spójnego współdziałania z sąsiadami nowej Europy z myślą o stworzeniu obszaru dobrobytu i bezpieczeństwa poprzez wdrożenie mechanizmów współpracy nad takimi drażliwymi kwestiami, jak zarządzanie wspólnymi granicami, kontrola migracji oraz walka ze zorganizowaną przestępczością.

6.3 We wszystkich krajach UE, szczególnie w nowych państwach członkowskich, istnieje coraz większa świadomość znaczenia sieci okręgów i klastrów przemysłowych jako środków wzmocnienia konkurencyjności i wydajności, poprawy polityki zatrudnienia oraz jakości pracy, a także sprzyjania rozwojowi małych oraz średnich przedsiębiorstw.

6.4 EKES uważa, iż powinna istnieć zintegrowana na szczeblu unijnym polityka mająca na celu stworzenie **europejskiej platformy** wsparcia dla powstawania nowych, europejskich sieci metaokręgów opartych na wiedzy.

6.5 EKES jest przekonany, iż metaokręgi są rzeczywistym kluczem do sukcesu na globalnym rynku, gdyż mogą one zapewnić MŚP lepszy dostęp do wysokich umiejętności, nowoczesnych, wspólnych usług i nowego zaplecza opartego na wiedzy, lepszego zarządzania spółkami oraz lepiej poinformowanych i dojrzałych pracowników.

6.6 EKES dowodziłby, iż powstanie **europejskiej platformy dla okręgów** może zapewnić tak bardzo potrzebne, spójne, przejrzyste i łatwo dostępne ramy dla MŚP oraz dla starych i nowych Państw Członkowskich, krajów kandydujących oraz europejskich sąsiadów UE.

6.7 **Europejska platforma dla okręgów** powinna mieć zdolność koordynowania wielu kierunków polityki prowadzonych przez różne DG, obecnie dostępnych instrumentów i działań wspólnotowych.

6.8 Fundusze przeznaczone na tę platformę muszą być wystarczające, aby umożliwić jej wspieranie działań unijnych. Działania koordynowane przez platformę i prowadzone zgodnie ze Strategią lizbońską mogłyby bez wątpienia przyczynić się do rozwoju MŚP, szczególnie bogatych w głęboko zakorzenioną wiedzę ukrytą. Inicjatywy wspólnotowe mogłyby skodyfikować tę wiedzę, przekształcić ją we wspólny fundusz i przenieść ją do sieci europejskich.

⁽²⁴⁾ Proces z Barcelony dla krajów śródziemnomorskich (od 1995 r.); Proces Zjednoczenia i Stabilizacji Zachodnich Bałkanów; umowy o współpracy i partnerstwie z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw (były ZSRR).

6.9 Europejska platforma dla okręgów powinna zapewniać ramy programowe dla:

- jeśli będzie to konieczne, nowych inicjatyw europejskich sieci metaokręgów w konkretnych sektorach przemysłu, na przykład inicjatyw stworzenia platform technologicznych w sektorach biochemii, przemysłu lotniczego i aeronautycznego, tekstylnego oraz technologii informacyjnej i komunikacyjnej;
- nowych inicjatyw zaplanowanych w taki sposób, by rozwinąć wspólną wizję strategiczną w celu zbadania przyszłych europejskich możliwości w dziedzinach, w których są obecnie testowane innowacyjne produkty i procesy, przewidując tym samym potencjalny rozwój;
- działania związane z *budowaniem zdolności strategicznej* dla sieci okręgów w nowych i starych państwach członkowskich, krajach kandydujących i sąsiadujących;
- ustalenie związku pomiędzy metaokręgami a polityką zatrudnienia;
- rozwiązania na rzecz rozwoju kulturalnego pracowników w organizacjach okręgowych;
- wymiana najlepszych praktyk sieciowych w oparciu o zharmonizowane kryteria oceny i procedury, z myślą o stworzeniu solidnych podstaw dla obszaru badań i innowacji w poszerzonej Europie, z oceną skutków oraz jasnymi i porównywalnymi informacjami zwrotnymi w celu zgromadzenia odpowiedniej ilości skodyfikowanej i dającej się przekazać wiedzy;
- wspólne działania szkoleniowe dla managerów regionalnych, liderów biznesu oraz managerów systemu finansowania i kredytowania, do wdrożenia we współpracy z decydentami politycznymi i urzędnikami sektora państwowego oraz z członkami kadry kierowniczej władz lokalnych i regionalnych zajmującymi się procesem szkoleniowym;
- utworzenie Katedr Jean Monnet⁽²⁵⁾ zajmujących się nowymi sieciami okręgów opartych na wiedzy, ustanowienie europejskich nagród dla okręgów europejskich, które odniosły największy sukces i których przykład można zastosować gdzie indziej;
- stworzenie systemu stypendiów naukowych dla przedstawicieli okręgów zajmujących się technologią, w celu sfinansowania ich udziału w sieciach naukowców, ekspertów ds. marketingu i audytu technologii;
- rozwój silnej funkcji komunikacyjnej i informacyjnej, opartej na interaktywnym portalu dotyczącym okręgów opartych na wiedzy;

⁽²⁵⁾ Od początku 1990 r. do października 2003 r. Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury zaakceptowała ok. 2500 projektów dydaktycznych na tematy europejskie, w tym 82 europejskie centra doskonałości, 601 katedr i 1560 stałych kursów i modułów. Oferty ich finansowania są publikowane co roku na stronie internetowej: http://europa.eu.int/comm/education/programmes/ajm/index_en.html

- bodźce do korzystania z ekspertyzy i projektów, przy wsparciu ze strony instytutów Wspólnego Centrum Badawczego, a w szczególności Instytutu Studiów Technologii Perspektywicznych w Sewilli;
- ujęcie specjalnej linii budżetowej w siódmym Programie Ramowym (7 PR) dla rozwoju sieci okręgów opartych na wiedzy;
- ujęcie programu działań wspierających rozwój okręgów, w ramach nowej polityki spójności na lata 2007-2013.

7. Zalecenia końcowe

7.1 We wszystkich krajach rozwiniętych postępuje proces dezindustrializacji. W UE udział wartości dodanej w sektorze usług w ogólnym PKB wzrósł do 70 % (w porównaniu z 22 % w przemyśle, 5 % w budownictwie i 3 % w rolnictwie) ⁽²⁶⁾. Nie powinno się jednak tego zjawiska dalej wspierać, gdyż duża część wartości dodanej w sektorze usług służy przedsiębiorstwom bądź też jest przez nie generowana ⁽²⁷⁾: W handlu i transporcie wynosi ona 21,6 %, w sektorze usług finansowych i biznesowych 27,2 %, w administracji publicznej 21,6 % ⁽²⁸⁾.

7.1.1 Polityka będąca w stanie wspierać i szerzyć kulturę zwiększającą doświadczenia okręgów mogłaby niewątpliwie znacznie ułatwić okręgom w całej rozszerzonej Unii konkurowanie z krajami, w których wprawdzie koszty pracy są niskie, ale brakuje dialogu pomiędzy partnerami społecznymi i nie ma poszanowania dla norm bezpieczeństwa i higieny pracy.

7.1.2 W opinii EKES nowa polityka powinna w większym stopniu wykorzystywać przewagę konkurencyjną wynikającą z przyjęcia właściwej i społecznie odpowiedzialnej praktyki prowadzenia działalności gospodarczej ⁽²⁹⁾. Sprawiłoby to, że wszystkie podmioty w miejscu pracy działałyby ze świadomością i odpowiedzialnością, dotrzymywałyby terminów dostaw, ustanowiłyby „godziwą cenę” ⁽³⁰⁾ i zapewniłyby kompetentne punktualne i niezawodne usługi posprzedażne.

⁽²⁶⁾ Źródło: Eurostat, struktura wartości dodanej brutto, 2002.

⁽²⁷⁾ Według Biura Analiz Ekonomicznych, każdy dolar popytu końcowego wydany na towary przemysłowe generuje PKB o wartości 0,55 dolara w sektorze przemyśle i 0,45 dolara w sektorach pozaprzemysłowych. *Manufacturing in America: A Comprehensive Strategy to Address the Challenges to US Manufacturers* http://www.commerce.gov/DOC_MFG_Report_Complete.pdf November 2004 - MANUFACTURE. EUROPEAN COMMISSION.

⁽²⁸⁾ Źródło: Eurostat, ibidem.

⁽²⁹⁾ Zielona Księga na temat społecznej odpowiedzialności biznesu.

⁽³⁰⁾ Zasada „ceny godziwej” została oficjalnie zatwierdzona przez szefów państw i rządów UE na szczycie Rady Europejskiej w Cardiff w 1998 r. „Koszty ochrony środowiska naturalnego muszą znaleźć odzwierciedlenie w cenie produktu i nie mogą nimi zostać obciążone przyszłe pokolenia!” Jednym ze najszybszych sposobów włączenia problemów ochrony środowiska jest ustalanie cen towarów i usług uwzględniających koszty jego ochrony oraz stosowanie mechanizmów rynkowych umożliwiających realizację pozytywnych celów ochrony środowiska.

7.2 EKES wnosi o zintensyfikowanie tworzenia sieci nowych okręgów, zwłaszcza w nowych państwach członkowskich, aby pobudzić na rynku dobrze poinformowany popyt.

7.3 Przez okres 3 do 4 lat powinno się wypłacać sukcesywnie malejące środki przeznaczone na pokrycie kosztów studiów wykonalności i uruchomienia, kosztów pośrednictwa przy tworzeniu sieci i trwałego rozwoju oraz kosztów badań laboratoryjnych do celów certyfikacji.

7.4 Środowisko technologiczne i stosunki społeczne ulegają szybkim zmianom, w związku z czym potrzebne są instrumenty szkolenia permanentnego ⁽³¹⁾:

- pośredników sieciowych;
- specjalistów ds. marketingu technologicznego;
- animatorów transferu innowacyjno-technologicznego;
- menedżerów metaokręgu.

7.5 Na podstawie swoich doświadczeń EKES wyraża nadzieję, że w dziedzinie metaokręgów można będzie zorganizować kursy oparte na innowacyjności technologicznej. Uczestniczyłyby w nich zainteresowane osoby zarówno z sektora publicznego i jak prywatnego, przedstawiciele świata przemysłu, świata pracy, uniwersytetów i banków. Ich uzupełnieniem mogłyby stać się stypendia szkoleniowe obejmujące wymianę pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym oraz pomiędzy przedsiębiorstwami i instytucjami akademickimi.

7.6 Dyrekcja Generalna ds. Innowacji, która wiele robi na rzecz umieszczenia doświadczeń europejskich w kontekście globalnym, powinna zwiększyć swoje wsparcie dla ustaleń odnoszących się do inicjowania, monitorowania i oceny międzyokręgowego oraz transnarodowego zarządzania foresight'em technologicznym a także systematycznego porównywania (*benchmarking*), w celu stałego powiększania kulturowej i informacyjnej bazy danych o bieżących zmianach i instrumentach ich mierzenia.

7.7 W celu wsparcia ustaleń dotyczących kredytowania, które zawsze były trudnym zagadnieniem we wszystkich państwach Unii, a szczególnie w nowych państwach członkowskich, w EFI ⁽³²⁾ powinien zostać powołany punkt kontaktowy, który poprzez instrumenty gwarancyjne byłby odpowiedzialny za udzielanie gwarancji dla linii kredytowych oferowanych przez banki, instytucje finansowe, konsorcja i spółdzielnie świadczące usługi na rzecz przedsiębiorstwa w metaokręgach.

⁽³¹⁾ Patrz przypis 11.

⁽³²⁾ EFI (Europejski Fundusz Inwestycyjny) utworzono w 1994 r. Ma on dwa główne zadania: wspieranie sieci MŚP i ułatwianie ich kredytowania. Udziałowcami EFI są: EBI, Komisja Europejska i wiele europejskich banków. W ostatnich latach EFI w coraz większym stopniu koncentrował się na wspieraniu małych i mikroprzedsiębiorstw.

7.8 Zdaniem EKES, nowy okręg oparty na wiedzy jest także idealnym środowiskiem dla wypróbowania najbardziej zaawansowanych form społecznej odpowiedzialności biznesu poprzez eGovernment, eBusiness i nowe stosunki B2B, które odgrywają kluczową rolę w międzynarodowym rozwoju sieci okręgowych, przy wsparciu ze strony zdolnych do współpracy wspólnych sieci IDA-bc⁽³³⁾, w ścisłym związku z programem eEuropa 2005⁽³⁴⁾.

7.9 EKES uważa, że istotne jest także działanie Komisji na rzecz utworzenia leksykonu wspólnej terminologii stosowanej przez wszystkie okręgi zaangażowane w programy wspólnotowe oraz europejskiej interaktywnej bazy danych zawierającej spis wszystkich okręgów według sektora i dziedziny działalności.

7.10 W ramach Dyrekcji Generalnej ds. Przedsiębiorczości można byłoby także utworzyć wspólnotowy ośrodek ds. koordynacji i współpracy pomiędzy okręgowymi przedsiębiorstwami a różnymi instytucjami. Ośrodek ten mógłby m.in. opracowywać i uaktualniać przewodniki „dobrych praktyk”, które byłyby następnie rozprowadzane na poziomie regionalnym.

7.11 Kultura będąca podstawą społecznej odpowiedzialności biznesu postrzega świat biznesu jako społecznie użyteczną wartość, jest natomiast nastawiona negatywnie do biurokracji i towarzyszących jej kosztów, które ograniczają atrakcyjność działania. Inicjatywa „Slid” byłaby użytecznym narzędziem przy przekazywaniu okręgom doświadczeń wyniesionych z programu SLIM⁽³⁵⁾.

⁽³³⁾ Opinia EKES 1610/2003 z 10 grudnia 2003 r., sprawozdawca: Antonello Pezzini (Dz.U. C 80 z 30.03.2004). Tworzenie sieci transgranicznych poprzez wykorzystanie technologii internetowych (IT) stało się kluczowym instrumentem zbliżania do siebie administracji publicznych i wspierania wysiłków w ich współpracy na rzecz nowoczesnej, rozszerzonej i bezpiecznej Europy. Ponadto, badania przeprowadzone przez Komisję wyraźnie wskazują, że inwestycje w tej dziedzinie nakręcają koniunkturę (przynosząc wysoką stopę zwrotu). Wspólnotowa inicjatywa pt. „Wymiana Danych Pomiędzy Administracjami” (IDA) została zainicjowana przez Komisję w latach 1993-1995 jako IDA I (1995-1999). W latach 1999-2004 na inicjatywę IDA II przeznaczono środki wspólnotowe w wysokości 127 mln euro. Z tej sumy ok. 60 % wydano na projekty sektorowe będące przedmiotem wspólnego zainteresowania (PCI), zaś pozostałą część na rozwiązania horyzontalne mające zapewnić zdolność do współpracy i pełną dostępność sieci transeuropejskich.

⁽³⁴⁾ e-Europa 2005: społeczeństwo informacyjne dla wszystkich, Plan działania - Rada Europejska w Sewilli, 21 - 22 czerwca 2002 r. Streszczenie: Plan działania ma na celu zapewnienie przyjaznego środowiska dla inwestycji prywatnych i dla tworzenia miejsc pracy, w celu podniesienia wydajności, unowocześnienia usług publicznych i stworzenia każdemu możliwości uczestniczenia w globalnym społeczeństwie informacyjnym. Program e-Europa 2005 ma w związku z tym za zadanie pobudzanie rozwoju bezpiecznych usług, aplikacji i treści w oparciu o powszechnie dostępną infrastrukturę szerokopasmowego internetu.

⁽³⁵⁾ Program SLIM uruchomiono na początku lat 90-tych z inicjatywy Dyrekcji Generalnej XXIII w celu ograniczenia biurokracji, która w tym okresie była w znacznie większym stopniu cechą małych przedsiębiorstw, niż ma to miejsce obecnie. Doświadczenia programu SLIM dały początek programowi BEST.

7.12 W opinii EKES celowe byłoby utworzenie komórki wsparcia udzielającej porad i pomocy oraz świadczącej inne usługi okręgowym przedsiębiorstwom, które w szybkim tempie stają się integralną częścią europejskich sieci i globalnego rynku.

7.13 Niezbędne jest także ułatwianie uczestnictwa podmiotów okręgowych w projektach przednormatywnych i okołonormatywnych na rzecz promocji postępu technologicznego, realizowanych w ramach CEN, Cenelec, ETSI i NORMAPME⁽³⁶⁾.

7.14 EKES uważa, że istotne jest zwrócenie uwagi piątego programu wieloletniego programu dla przedsiębiorstw i przedsiębiorczości (w okresie 2007-2013)⁽³⁷⁾ na rzeczywistą sytuację i potrzeby okręgów przemysłowych.

7.15 W opinii EKES celowe byłoby, w oparciu o doświadczenia lat ubiegłych, a zwłaszcza w konsekwencji posiedzeń Rady Europejskiej w Lizbonie, Barcelonie i Sewilli, utworzenie europejskiej platformy stałego dialogu, z uwzględnieniem podziału z uwagi na sektor i dziedzinę działalności. Platforma taka jednoczyłaby okręgowych przywódców, władze publiczne, partnerów społecznych, przedstawicieli świata finansów, ośrodków badawczych i organizacji pozarządowych.

7.15.1 EKES jest zdania, że należy zastanowić się nad wspólnotowym uznawaniem europejskich metaokręgów opartych na wiedzy w celu:

- ułatwienia wymiany zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz jednolitego rynku;
- umożliwienia połączenia zasobów przez przedsiębiorstwa w różnych krajach;
- udzielenia projektowi okręgowemu prawdziwie europejskiej akceptacji, umożliwiającej bezpośredni dostęp do europejskich inicjatyw i programów.

7.15.2 W związku z powyższym EKES uważa, że wskazane byłoby zorganizowanie przesłuchania publicznego na podstawie obecnej opinii, na który zaproszone byłyby podmioty okręgowe i inne zainteresowane organizacje z różnych okręgów. Jego celem byłoby promowanie współpracy przygranicznej i podkreślenie związanych z nią korzyści, a mianowicie:

- pod względem politycznym: przygraniczna współpraca gospodarcza przyczynia się do integracji europejskiej i korzystnie wpływa na wyniki rynków światowych;

⁽³⁶⁾ CEN - Europejski Komitet Normalizacyjny; Cenelec - Europejski Komitet Normalizacji Elektrotechnicznej; ETSI - Europejski Instytut Norm Telekomunikacyjnych; NORMAPME - Europejski Urząd ds. Normalizacji w Rzemiośle i MŚP.

⁽³⁷⁾ Patrz COM(2004) 781 końcowy z 7 grudnia 2004 r. oraz EKES 245/2005.

- pod względem uproszczenia: może ona wskazać nowe formy dostępu do zasobów poznawczych, finansowych i produkcyjnych;
- pod względem ekonomicznym z uwagi na konkurencyjność: europejskie okręgi oparte na wiedzy (EKD) mogłyby utworzyć europejskie konsorcjum, które przyjąłoby wspólnotowy znak jakości;
- pod względem szerokiego zakresu partnerstwa publiczno-prywatnego: nowe ugrupowania okręgowe powinny obejmować zarówno firmy prywatne jak i władze lokalne, zaś te ostatnie mogą odgrywać ważną rolę katalizatora nowych propozycji;
- pod względem integracji przedsiębiorstw, uniwersytetów i instytucji badawczych, w celu systematycznego wykorzystywania nowych technologii i innowacji.

7.15.3 Konsorcjum EKD powinno pobudzać ducha przedsiębiorczości, odpowiedzialność społeczną, nowe działania oraz rozwój kształcenia ustawicznego, a także zachęcać do tworzenia partnerstw przygranicznych. Powinno ono:

- być swobodnie i łatwo dostępne zarówno dla osób indywidualnych jak i dla podmiotów publicznych i prywatnych;
- być proste, elastyczne i umieć dostosować się do różnicowanych potrzeb swoich członków;
- umieć dostosować się do trendów rynkowych;
- zostać utworzone na poziomie UE i obejmować znaczną liczbę państw członkowskich lub stowarzyszonych ⁽³⁸⁾.

7.15.4 Charakter — EKD powinien być podmiotem prywatnym i w związku z tym nie zgłaszać zapotrzebowania na fundusze publiczne.

7.15.5 Koncepcja — EKD powinien podlegać kryteriom podobnym do stosowanych przy zakładaniu konsorcjów w ramach szóstego Programu Ramowego (6PR). Powinien on funkcjonować przez okres pięciu lat (z możliwością przedłużenia) ⁽³⁹⁾ i być wpisany do specjalnego rejestru w ramach platformy EKD utworzonej przez Komisję.

7.15.6 Status prawny — Stosunki z instytucjami wspólnotowymi powinien regulować pojedynczy uznany koordynator EKD, tak jak to ma miejsce w przypadku projektów zintegrowanych i sieci doskonałości w ramach Programów Ramowych.

7.16 Podsumowując, Komitet stwierdza, że doświadczenie zdobyte w okręgach a obecnie koncentrujące się w metaokręgach opartych na wiedzy stwarza znakomite warunki dla:

- wzrostu zatrudnienia;
- poprawy stosunków społecznych w miejscu pracy;
- rozszerzenia kwalifikacji zawodowych pracowników na wszystkich szczeblach;
- zapewnienia bezpieczeństwa i higieny w miejscu pracy;
- rozwoju i rozszerzenia certyfikacji związanej z etyką i ochroną środowiska naturalnego (normy ISO14000 i EMAS);
- lepszego rozwiązywania problemów kredytowych i uwzględnienia wytycznych Basel II;
- poprawy jakości i konkurencyjności produktów wytwarzanych w Europie;
- wspierania i poszerzania możliwości eksportowych;
- umacniania kontroli pracy, pracowników i przedsiębiorstw nad biurokracją.

7.17 Ze wszystkich powyższych względów należy wspierać rozwój metaokręgów i zachęcać do niego na każdym szczeblu, zarówno lokalnym, jak też krajowym czy europejskim.

Bruksela, 6 kwietnia 2005 r.

Przewodnicząca
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Anne-Marie SIGMUND

⁽³⁸⁾ Por. Piąty Program Ramowy (5PR).

⁽³⁹⁾ Ograniczony okres akredytacji jest niezbędny dla zapewnienia kontynuacji rozwoju okręgów i uniknięcia niebezpieczeństwa zastoj.